

Epistemološka identiteta psihologije#

*Matej Černigoj**
Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, Ljubljana

Povzetek: Namen članka je najprej predstaviti tri različne, medsebojno nereducibilne pristope k preučevanju človeške duševnosti, nato pa ponuditi konceptualni model, ki omogoča njihovo smiselno povezovanje. Članek začnem s splošno razširjenim védenjem o treh glavnih determinantah človekovega vedenja: dednostjo, socialnim okoljem in samodejavnostjo, ki ga nato povežem s Stevensom (1998) razumevanjem treh za psihologijo primernih epistemologij. Nomotetična epistemologija je primerna za preučevanje vedenja, ki korenini v naših bioloških dispozicijah, hermenevtična za preučevanje vedenja, ki temelji na simbolnih pomenih, transformativna pa za preučevanje vedenja, ki izvira iz sposobnosti reflektivnega zavedanja. Te tri epistemologije nato povežem s pomočjo Gergenove (1973) ideje o kontinuumu časovne stabilnosti pojavov, ki ga dopolnim z dimenzijo abstraktnosti njihove obravnave. Predpostavim, da zahteva nomotetično obravnavanje časovno manj stabilnih pojavov višjo raven abstrakcije in obratno. To je za psihologijo zelo pomembno, saj ji po eni strani priznava možnost biti nomotetična znanost, po drugi strani pa opozarja na nujnost dopolnjevanja njenih ugotovitev z interpretativnimi in fenomenološkimi spoznanji.

Ključne besede: psihologija, epistemologija, znanost, hermenevtika, fenomenologija, identiteta

Psychology's epistemological identity

Matej Černigoj
University of Ljubljana, Department of psychology, Ljubljana, Slovenia

Abstract: The aim of the article is first to present three different, mutually irreducible approaches to the study of human psyche, and then to offer a conceptual model that allows their meaningful integration. I begin the article with the common knowledge about three main determinants of human behavior: genetic inheritance, social environment, and one's own activity, which I then link with Stevens' (1998) conceptualization of three appropriate epistemologies in psychology. Nomothetic epistemology is adequate for the study of behavior rooted in our biological dispositions, hermeneutic epistemology for the study of behavior founded on symbolic meanings, and transformative epistemology for the study of behavior steaming from our capacity for reflexive awareness. I then interrelate these epistemologies using Gergen's (1973) idea about the continuum of temporal stability of events supplemented with the dimension of the abstractness of their treatment. I presuppose that nomothetic treatment of temporally less stable events demands a higher level of abstraction and vice versa. This is very important for psychology, because it acknowledges the possibility of psychology being a nomothetic science, but at

#Prispevek je bil predstavljen na osrednji okrogli mizi četrtega kongresa psihologov Slovenije v Radencih, od 24. do 26. oktobra 2002, pod naslovom "Identiteta psihologije".

**Naslov / address: asist. dr. Matej Černigoj, Univerza v Ljubljani, Oddelek za psihologijo, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana, Slovenija, e-mail: matej.cernigoj@guest.arnes.si*

the same time warns for the necessity of complementing its findings with the interpretive and phenomenological realizations.

Key words: psychology, epistemology, science, hermeneutics, phenomenology, identity

CC=2100

Kdaj se ljudje sprašujemo o lastni identiteti, bodisi osebni, poklicni, nacionalni ali kakšni drugi? Splošen odgovor bi se lahko glasil, da takrat, ko je naš ustaljeni način življenja oziroma delovanja kakorkoli ogrožen. Dokler brez težav živimo tako, kakor si želimo živeti ali kakor smo navajeni živeti, se o lastni identiteti ne sprašujemo. Identiteta postane problem takrat, ko smo v svojem priljubljenem ali ustaljenem načinu življenja zaradi takšnih ali drugačnih vzrokov zmoteni. Vzroke teh motenj bi v grobem lahko razvrstili v dve kategoriji: zunanje in notranje. Pri prvih je naš način življenja ogrožen od nečesa ali nekoga drugega. Pri drugih pa gre v glavnem za to, da smo sami razpeti med dve ali več možnosti, ki se nam zdijo nezdružljive in zato čutimo, da se moramo med njimi odločiti. V procesu tega odločanja smo skoraj nujno postavljeni pred vprašanje kdo smo in kaj sploh hočemo, ali z drugimi besedami pred vprašanje lastne identitete.

Ali bi se psihologi morali spraševati o identiteti svoje stroke? Ali je naš ustaljeni način delovanja kakorkoli ogrožen? V vprašanje zunanje ogroženosti psihologije se ne bi podrobneje spuščal, jasno pa je, da tako na ravni praktičnega psihološkega dela kot tudi na ravni znanstvenega raziskovanja ta do določene mere obstaja, saj se s podobnimi problemi kot mi ukvarja še precej drugih poklicnih in znanstvenih profilov. Z vidika razmišljanja, ki ga hočem predstaviti v tem prispevku, pa je precej bolj pomembno vprašanje morebitne notranje ogroženosti psihologije, torej vprašanje razpetosti med različne načine delovanja oziroma različne praktične in znanstvene pristope k obravnavanju človeka, ki se nam zdijo nezdružljivi, zaradi česar čutimo, da bi morali med njimi izbrati enega, druge pa zavreči. Mislim, da v pritrdilen odgovor na to vprašanje skoraj ne more biti dvoma.

Že vsak srednješolec pri pouku psihologije izve, da na človekove osebnostne lastnosti in na njegovo vedenje vplivajo tri velike skupine dejavnikov: dednost, okolje (pri čemer je seveda predvsem pomembno socialno okolje) in samodejavnost (Musek in Pečjak, 1997). Jasno je tudi, da so ti dejavniki med seboj tesno prepleteni, da delujejo v interakciji in da bi pri odraslem človeku težko našli kakšno psihološko lastnost, ki ne bi bila vsaj do določene mere odvisna od vseh treh. Kljub temu pa lahko opazimo, da so se okoli vsake od teh skupin dejavnikov oblikovale psihološke usmeritve, ki med seboj ne le da nimajo kaj dosti skupnega, ampak druga drugi pogosto celo zanikajo legitimnost obstoja.

Vse tisto, čemur bi lahko rekli glavni tok psihologije, torej kognitivna psihologija, nevropsihologija, pa tudi vsi psihometrični pripomočki in postopki za ugotavljanje osebnostnih lastnosti, temelji na bolj ali manj eksplicitno izraženi predpostavki, da so

značilnosti človekovega psihološkega delovanja v najpomembnejši meri določene z njegovimi biološkimi dispozicijami. Vpliv socialnega okolja in samodejavnosti je včasih sicer do neke mere celo priznan, vendar je obravnavan kvečjemu kot moteča spremenljivka, katere delovanje je treba čim bolj nevtralizirati, da bi se lahko dokopali do resničnih psiholoških zakonitosti. Na drugi strani pa so vsaj v socialni psihologiji precej razširjena pojmovanja, da socialno okolje ne predstavlja le nekakšnega postranskega dejavnika pri oblikovanju človekove duševnosti, ampak se lahko posameznik šele v interakciji z drugimi ljudmi zares konstituira kot človeško bitje (prim. Bečaj, 1997). Socialno okolje z jezikom, socialnimi predstavami, socialnimi normami in sploh vsem, čemur pravimo "kultura", naj bi tako močno oblikovalo posamezen človeški um, da bi bilo psihološke pojave bolj smiselno obravnavati na ravni socialne interakcije kot na ravni bioloških dispozicij (prim. Turner in Oakes, 1997). Potem pa so tu še različne psihološke usmeritve, ki izvirajo iz humanistične psihologije oziroma fenomenološke ter eksistencialistične filozofije ali celo nekaterih duhovnih tradicij, ki poudarjajo predvsem človekovo samodejavnost, njegovo svobodo tako v odnosu do bioloških kot tudi do socialnih determinant, in usmerjajo svojo pozornost na človekov možni psihološki razvoj, torej na vse to, kar lahko človek iz sebe naredi (glej npr. Frankl, 1994). Kot sem že omenil, je med vsemi temi različnimi usmeritvami zelo malo komunikacije in medsebojnega oplajanja, precej bolj pogosto je ignoriranje ali celo zaničevanje drugih pristopov (glej npr. M. Gergen, 1989; K.J. Gergen, 1989; Nyborg, 1997)

Seveda se moramo vprašati, kje tičijo vzroki za takšne izključujoče naravnosti. Prvi gotovo izvira iz dejstva, da resno ukvarjanje z določenim znanstvenim področjem običajno zahteva celega človeka, zato večina znanstvenikov področij in pristopov, ki so njihovemu lastnemu alternativni, ne more dobro poznati. Posledica so različne stereotipne zaznave drugih pristopov, poenostavljena razumevanja le-teh in tako naprej. To je nadalje tesno povezano s tem, čemur v socialni psihologiji pravimo težnja po pozitivni socialni identiteti (Hogg, 1996; Tajfel in Turner, 1996), ki je v tem primeru seveda znanstvena identiteta. Ko se samokategoriziramo v določeno socialno skupino, kamor sodijo tudi različni psihološki "tabori", moramo najprej umetno povečevati razlike med "našim" taborom in drugimi tabori, da ima naša identiteta določen temelj, potem pa moramo še zagotoviti občutek, da smo "mi" boljši od drugih, k čemur spet sodi ustvarjanje in vzdrževanje negativnih stereotipov in predsodkov do drugih skupin.

Tisti vzrok, ki bi se mu rad na tem mestu še posebej posvetil, pa je določena epistemološka neosveščenost. Očitali bi jo lahko predvsem tako imenovanemu glavnemu toku psihologije, ki se mu zaradi dominantne pozicije in zaradi zgledovanja po uspešnih naravoslovnih znanostih nikoli ni bilo treba zares spraševati o svojih ontoloških in epistemoloških predpostavkah. Pogosto se zdi, da predstavniki te splošne psihološke usmeritve še vedno implicitno zagovarjajo nekakšno moderno verzijo naivnega realizma, sicer oplemeniteno z genetiko in nevronskimi mrežami, a kljub temu v osnovi popolnoma skladno s prepričanjem, da je svet "tam zunaj" takšen, kot ga vidimo (pa čeprav z mikroskopom).

Zakaj je to tako pomembno? Verjetno bi vsak kognitivni psiholog, nevropsiholog ali psihometrik, ki bi ga vprašali, ali lahko zanemarimo vpliv kateregakoli od prej omenjenih dejavnikov, rekel, da tega ne moremo narediti in da so pomembni vsi. Če pa bi pogledali, kako se loteva preučevanja psiholoških pojavov, bi ugotovili, da k temu pristopa z načinom razmišljanja in metodologijo, ki je primerna le za pojave, utemeljene na človekovih bioloških dispozicijah. Ko govori o eksperimentu kot "zlatem standardu raziskovanja" (Dunham, 1988), ali ko se trudi poiskati skupne faktorje v ozadju manifestnih spremenljivk, implicitno pristaja na predpostavko, da "tam zunaj" in "tam zadoj" obstaja nekaj, neka zakonitost, ki je neodvisna od načina, na katerega o njej razmišljamo in sploh od tega, da o njej razmišljamo, zaradi česar jo lahko opazujemo in obravnavamo izolirano od konteksta, v katerem se pojavlja.

Če je ta predpostavka v primeru preučevanja bioloških dispozicij še precej smiselna, pa je popolnoma neutemeljena pri preučevanju kulturnih pojavov, slonečih na simbolnih pomenih, kot tudi pri introspektivnem poglobljanju v labirint lastne duševnosti. Pomen določenega simbola brez konteksta, v katerem se pojavlja, sploh ne more obstajati, poleg tega pa je Gergen (1973) jasno pokazal, da znanstvene ugotovitve o socialnopsiholoških zakonitostih, ko postanejo širše znane, te iste zakonitosti spreminjajo. Po drugi strani tudi znanstveniki svojih lastnih vrednostnih usmeritev ne moremo preprosto izločiti iz procesa raziskovanja, zaradi česar so naše ugotovitve pod močnim vplivom vrednot kulturnega prostora, v katerem delujemo. Na področju preučevanja socialnih in socialnopsiholoških pojavov obstaja torej med znanstvenikom in njegovim predmetom preučevanja nedvoumna krožna povezava, ki je klasična psihološka metodologija ne more dobro zaobjeti. Ta krožna povezava je seveda še bolj očitna pri vseh pristopih, ki se preučevanja psiholoških pojavov lotevajo z vidika "prve osebe", torej z introspekcijo, fenomenologijo ali meditacijo (prim. McCall, 1983; Varela in Shear, 1999). Raziskovalec in predmet njegovega preučevanja sta tu še bolj intimno povezana, dejansko neločljivo povezana, saj vsako spoznanje o samem sebi istočasno že pomeni spremembo spoznavalca samega.

Da bi torej psihologi poleg vpliva bioloških dispozicij resnično lahko priznali tudi pomen vplivov socialnega okolja ter samodejavnosti na človekovo duševnost in njegovo delovanje, bi morali biti sposobni prehajati med različnimi epistemologijami in iz njih izvirajočimi metodologijami, s katerimi pristopamo k njunemu preučevanju. S tem v zvezi velja omeniti Stevensovo (1998) trimodalno teorijo, ki poskuša povezati različne psihološke perspektive na podlagi treh osnovnih načinov človeškega delovanja.

Po Stevensu je primarni vir človekove aktivnosti njegova biološka zasnova, torej biokemični in psihofiziološki procesi, ki tvorijo podlago vedenja vseh živih organizmov. Ti procesi so v zelo veliki meri determinirani s človekovo dedno zasnovo, spreminjajo pa se le počasi v procesu evolucije z naravno in spolno selekcijo. Mogoče jih je precej natančno opazovati, tudi meriti, predvsem pa lahko eksperimentalno ugotavljamo vzročno-posledične odnose med različnimi notranjimi in zunanjimi dejavniki, ki sprožajo določeno vedenje, in tem vedenjem samim. Takemu znanstvenemu raziskovanju primerno epistemologijo Stevens zato imenuje *nomotetična*

epistemologija. Poleg že omenjenih sta njeni osnovni značilnosti še, da predpostavlja determinizem in da poskuša pojave razlagati (v smislu vzročno-posledičnih zakonitosti), zaradi česar se psihologija, ki deluje na njeni podlagi, uvršča med naravne znanosti. Najočitnejši primer take psihologije je seveda psihofiziologija.

Na najosnovnejši ravni človekovo vedenje torej izvira iz njegove biološke zasnove, oblikovane v procesu evolucije. Ena izmed glavnih značilnosti biološke evolucije človeške vrste pa je kar trikratno povečanje velikosti možganov od prvih človeških prednikov do modernega človeka. To povečanje je tesno povezano z razvojem sposobnosti kompleksne simbolizacije, torej z jezikom. Za razliko od ostalih živali, tudi tistih, ki so nam najbolj podobne, ljudje ne živimo le v zunanjem fizičnem okolju, ampak predvsem v notranjem svetu simbolov in konceptualizacij. Naše vedenje je v precej večji meri kot s fizikalnimi značilnostmi zunanjih situacij določeno s pomeni, ki jih tem situacijam pripisujemo. Glavni vir oziroma determinanta človekove aktivnosti tako postane komunikacija in učenje, ne več dedna zasnova. Omogočen je proces kulturne evolucije, ki je precej hitrejša od biološke.

Premik od biološkega k simbolnemu temelju človekovega vedenja predstavlja emergenten proces. Sposobnost simbolnega mišljenja je omogočena z biološko evolucijo, vendar prinese s sabo, ko je enkrat vzpostavljena, nove značilnosti, ki jih na biologijo ni več mogoče reducirati. Zato potrebuje znanstveno raziskovanje, ki preučuje pojave na tej ravni, tudi drugačno epistemologijo. Simbolnih pomenov ni mogoče meriti ali opazovati, možno jih je le ustvarjati, sklepati nanje, razumeti in interpretirati. Zato Stevens to epistemologijo imenuje *hermenevtična epistemologija*. Ko je bil pojem hermenevtike v sedemnajstem stoletju vpeljan v nemško govoreči svet je označeval teorije in metode za interpretacijo Biblije, kasneje pa se je njegov pomen razširil na označitev vsakršne interpretacije zagonetnih besedil. Vrh svojega razvoja pa je dosegel v delu Wilhelma Diltheya, ki je menil, da družbene znanosti (v nasprotju z naravoslovnimi) pojavov ne bi smele razlagati, temveč jih bi morale poskušati razumeti, takšno razumevanje pa je v svojih poznejših letih pojmoval predvsem kot proces interpretiranja "objektifikacij življenja", zunanjih izrazov ali manifestacij človeške misli in dejanj (Makkreel, 2000). Pojem hermenevtike se je s tem še razširil, saj so besedila le del vseh takih objektifikacij.

In kakšne so po Stevensu (1998) bolj specifične značilnosti hermenevtične epistemologije? Omenil sem že, da kot temelj človekovega vedenja predpostavlja simbolne procese, v nasprotju z biološkimi procesi, ki tvorijo temelj človekovega vedenja z vidika nomotetične epistemologije. Iz tega sledi, da so znotraj te epistemologije kot glavni vpliv na človekovo vedenje videni družbeno določeni simbolni pomeni, asimilirani predvsem v otroštvu, pa tudi kasneje v življenju. Hermenevtična epistemologija torej zamenja biološki determinizem s socialnim. Psihologija, ki deluje na njeni podlagi, je tako družbena oziroma v določenih primerih "osebna" znanost. Dober primer za prvo možnost je socialni konstrukcionizem, za drugo pa psihoanaliza.

S tem pa Stevensovo razmišljanje o možnih virih človekove aktivnosti še ni zaključeno. Človekova sposobnost simbolizacije se je namreč razvila tako, da vsakemu

človeku omogoča tudi konceptualiziranje njega samega. Ljudje se lahko opazujemo in nadzorujemo lastno aktivnost. Nase smo do določene mere zmožni pogledati "od zunaj", kot na katerokoli drugo osebo. In, kar se mu zdi najpomembnejše, simbolizacija nam omogoča zamišljanje alternativ lastnemu vedenju, zaradi česar moramo med različnimi dejanji, ki so v določenem trenutku možna, izbirati. Ljudje smo torej zmožni samozavedanja in preišljenega izbiranja med različnimi alternativami, kar Stevens (1998) skupaj označi s pojmom reflektivne zavesti. To je tretji možni vir človekove aktivnosti, ki ga ne moremo zreducirati ne na biologijo in tudi ne na družbeno posredovane simbolne pomene, čeprav ga oboje skupaj omogoča. Zaradi reflektivne zavesti se ljudje zavedamo končnosti lastnega obstoja in smo soočeni z vsemi eksistencialnimi vprašanji, ki jih to dejstvo pred nas postavlja. Zaradi te sposobnosti smo ljudje moralna bitja, saj imamo svobodo, da se o svojih dejanjih odločamo, zaradi česar nosimo tudi odgovornost zanje. Sposobnost reflektivnega zavedanja nam omogoča tudi spreminjanje samih sebe, zaradi česar Stevens epistemologijo, primerno za preučevanje te ravni človekovega obstoja poimenuje *transformativna epistemologija*.

Ta epistemologija torej kot temelj in kot glavni vpliv na človekovo vedenje predpostavlja reflektivno zavest, ki omogoča razmišljanje o lastni aktivnosti in njenih posledicah. V nasprotju z nomotetično in hermenevitično epistemologijo, ki obe predpostavljata takšen ali drugačen determinizem, vidi transformativna epistemologija človeka kot avtonomno bitje, ki se na podlagi refleksije lastnega vedenja samo odloča o svojih dejanjih. Njen cilj tudi ni več spoznavanje, bodisi v smislu odkrivanja vzročno-posledičnih zakonitosti, bodisi v smislu interpretacije družbenih pojavov, ampak omogočanje sprememb. Lahko bi dodali, da so te spremembe seveda vedno tudi vrednotene. Zaradi tega je psihologija, ki deluje na podlagi take epistemologije, v svojem bistvu moralna znanost, primeri take psihologije pa so eksistencialna psihologija in nekatere oblike humanistične, feministične in budistične psihologije.

Stevensova (1998) trimodalna teorija nedvomno vnese precej reda na področje razmišljanja o epistemologiji psihološke znanosti. Ne le zato, ker identificira tri medsebojno nereducibilne načine razmišljanja o človekovem vedenju, od katerih je vsak veljaven na določenem področju človekovega vedenja in doživljanja, ampak predvsem zato, ker pokaže, kako so ta področja kljub svoji manifestni različnosti medsebojno povezana in izhajajo eno iz drugega. S tem je namreč vsaj nakazana zelo pomembna možnost integracije različnih, za psihologijo primernih, epistemologij in z njo seveda tudi možnost medsebojnega oplajanja različnih, v uvodu tega prispevka omenjenih psiholoških usmeritev. V nadaljevanju bom poskušal to možnost nekoliko bolj natančno razdelati, pri čemer si bom pomagal z Gergenovo idejo kontinuuma zgodovinske trajnosti pojavov.

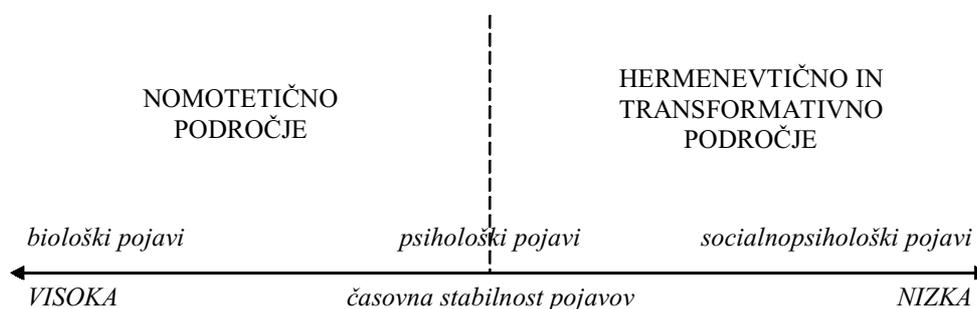
Gergen (1973) je v svojem znamenitem članku z naslovom *Socialna psihologija kot zgodovina*, ki dejansko predstavlja začetek socialnega konstrukcionizma, predpostavil, da je nedvomno velik uspeh naravoslovnih znanosti mogoče pripisati splošni stabilnosti naravnih pojavov. Zaradi te značilnosti je te pojave mogoče

laboratorijsko ponavljati in preverjati ter na podlagi takega raziskovanja ustvarjati široke posplošitve z veliko stopnjo zaupanja. Skratka, pri naravnih pojavih je mogoče odkrivati njihove ahistorične zakonitosti. Po drugi strani pa so socialnopsihološki pojavi časovno tako nestabilni, da je edini primeren način njihovega preučevanja historična analiza.

Gergen nato predlaga, da bi moralo biti eno izmed pomembnih področij preučevanja takšne historične znanosti socialnega vedenja tudi raziskovanje stabilnosti pojavov človekovega vedenja. Nedvomno obstajajo psihološki in psihofiziološki pojavi, ki so tako tesno povezani s našimi biološkimi dispozicijami, da jih je mogoče preučevati z rigorozno znanstveno metodologijo in na njihovi podlagi ustvarjati posplošitve v obliki ahistoričnih zakonitosti. Ljudje se, na primer, v vseh kulturah večinoma izogibljejo bolečim dražljajem, ne glede na vsebino naših socialnih norm. Po drugi strani pa je zelo velik, verjetno večji del variance človeškega vedenja pogojen s kulturno-zgodovinskimi dejavniki, ki so časovno visoko spremenljivi in jih moramo zato poskušati ujeti "v letu", s historično utemeljenimi interpretacijami. Poznavanje kontinuuma zgodovinske trajnosti pojavov, na katerega enem polu bi bili časovno visoko stabilni pojavi, ki jih preučujejo naravoslovne znanosti, na njegovem drugem polu pa bi se nahajali časovno visoko nestabilni družbeni pojavi, bi bilo zato zelo koristno, saj bi se na njegovi podlagi enostavneje odločali o tem, kako naj k preučevanju določenega pojava pristopimo.

Hitro lahko vidimo, da je Gergenova ideja o kontinuumu zgodovinske trajnosti oziroma časovne stabilnosti psiholoških pojavov lepo združljiva s prej razloženo Stevensovo trimodalno teorijo virov človekovega vedenja in na njej utemeljenih treh za psihologijo primernih epistemologij. Obe ideji bi lahko povezali tako, kot kaže spodnja slika.

Dobljeni model predpostavlja, da je mogoče tiste pojave človekovega vedenja, ki izvirajo iz njegovih bioloških dispozicij, obravnavati nomotetično, torej tako, da v njih iščemo ahistorične zakonitosti, tiste pojave človekovega vedenja, ki izvirajo iz njegove

Slika 1: Združitev Gergenove (1973) ideje o kontinuumu zgodovinske trajnosti pojavov (njihove časovne stabilnosti) s Stevensovo (1998) izpeljavo treh za psihologijo primernih epistemologij.

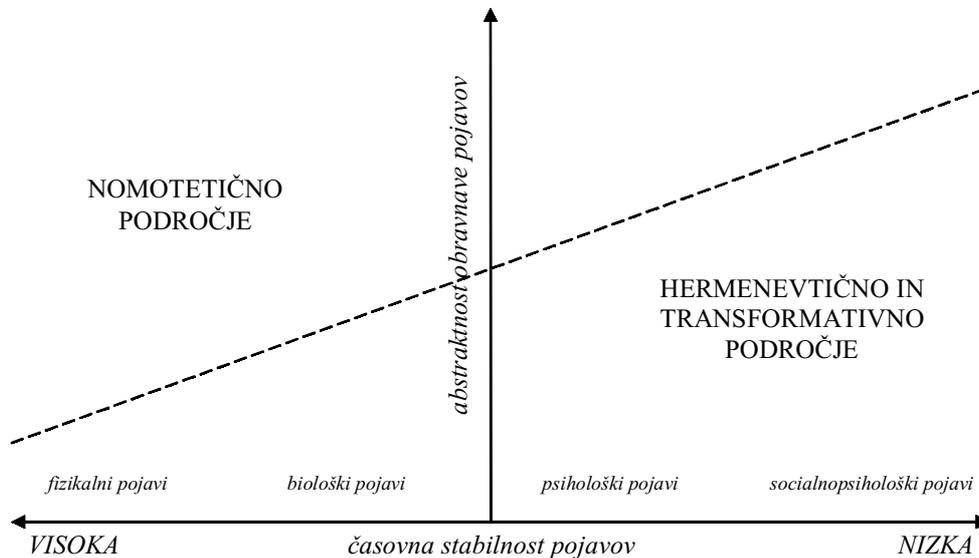
umeščenosti v socialni prostor in iz socialne interakcije, temelječe na simbolnih pomenih, pa moramo obravnavati hermenevtično oziroma transformativno.¹ Individualno-psihološki pojavi, torej vse tisto, česar obstoj lahko umestimo v duševnost posameznega človeka, se nahajajo nekje vmes med obema področjema, zaradi česar je njihovo obravnavanje precej problematično, saj moramo biti pri teh pojavih še posebej pozorni na njihovo časovno stabilnost.

Ta združitev Gergenovega (1973) in Stevensovega (1998) pogleda na epistemologijo psihologije seveda še ne prinaša ničesar vsebinsko novega ter predstavlja zaradi združitve hermenevtične in transformativne epistemologije tudi določeno okrnitev originalne Stevensove ideje. Poleg tega pa ima še eno pomembno pomanjkljivost: tako kot večina socialno konstrukcionističnih pojmovanj predpostavlja precejšnjo diskontinuiteto med biološko in socialno utemeljenimi pojavi človekovega vedenja, kar pripelje do prej omenjenega trenja na področju individualne psihologije. Mogoče je prav zato ena pomembnih skupnih značilnosti razmišljanj večine socialno konstrukcionističnih avtorjev zanemarjanje spoznanj individualne psihologije oziroma zagovarjanje antiesencializma (prim. Burr, 1995; glej tudi Bečaj, 2003).

Toda zakaj sem se te združitve potem poslužil? Zato, ker predstavlja pomembno vmesno postajo na poti k cilju, ki ga hočem doseči: smiselni povezavi treh za psihologijo uporabnih epistemologij, ki bi omogočala medsebojno dopolnjevanje spoznanj, dobljenih znotraj različnih psiholoških usmeritev. Če namreč horizontalno postavljeni kontinuum časovne stabilnosti pojavov (ki mu lahko zaradi morebitne splošnejše uporabnosti v teoriji znanosti dodamo še fizikalne pojave) dopolnimo z vertikalno dimenzijo stopnje abstraktnosti njihove obravnave, dobimo situacijo, ki jo ponazarja slika 2.

V dobljenem modelu ločnica med nomotetičnim področjem na eni ter hermenevtičnim in transformativnim področjem na drugi strani ne poteka več prečno glede na dimenzijo časovne stabilnosti pojavov, prav tako tudi ne prečno na dodano dimenzijo abstraktnosti njihove obravnave, ampak diagonalno glede na obe. Zato tudi ne ustvarja umetnega prepada med naravoslovnimi znanostmi (ki preučujejo časovno bolj stabilne pojave) in družbenimi oziroma "osebnimi" znanostmi (ki preučujejo časovno manj stabilne pojave), kot tudi ne prav tako umetnega prepada med "čistimi" (bolj abstraktnimi) in "uporabnimi" (bolj konkretnimi) znanostmi. Predpostavka v njegovem ozadju je namreč naslednja: bolj kot je neko pojavno področje časovno stabilno, do bolj konkretnih ahistoričnih zakonitosti se lahko znotraj njega dokopljemo. In obratno: bolj kot je neko pojavno področje časovno nestabilno, na bolj abstraktne ravni se moramo podati, če hočemo znotraj njega najti trajne in od opazovalca neodvisne pravilnosti. Pri tem pa je zelo pomembno, da tudi pri časovno tako stabilnih pojavih kot so fizikalni pojavi prej ali slej pridemo do ravni konkretosti, na kateri se kot opazovalci ne moremo več izključiti iz raziskovalnega procesa, kar lepo dokazuje Heisenbergovo načelo

¹ Ti dve epistemologiji bom v nadaljevanju obravnaval skupaj, saj ju Gergen (1973) ne ločuje, predvsem pa zato, ker imata v priznavanju krožne povezanosti med raziskovalcem in predmetom njegovega preučevanja pomembno skupno značilnost.

Slika 2: Dopolnitev kontinuuma časovne stabilnosti pojavov z dimenzijo abstraktnosti njihove obravnave.

nedoločnosti v kvantni fiziki. In, kar je za psihologijo in socialno psihologijo še pomembnejše, pri časovno še tako spremenljivih pojavih je mogoče najti raven abstrakcije, na kateri je nomotetično razmišljanje možno. Vzemimo za primer modo, na manifestni ravni vsekakor izrazito spremenljiv pojav, ki ga lahko po Gergenovem (1973) mnenju zaradi tega preučujemo le s historično analizo. Po mojem mnenju pa lahko v tistem, kar je mogoče iz nje abstrahirati (npr. željo po vzbujanju pozornosti pri drugih ljudeh, predvsem pri osebah nasprotnega spola), vidimo časovno bolj stabilen zakon človekovega vedenja. Prav zaradi njega mora biti moda na manifestni ravni tako spremenljiva, kot je, saj je sama narava pozornosti taka, da jo lahko vzbudi le nekaj novega in nepričakovanega.

Vidimo lahko, da tako razumljen odnos med različnimi epistemologijami resnično omogoča njihovo sobivanje znotraj vsake posamezne znanosti, tudi psihologije in socialne psihologije. Psihologi lahko in tudi moramo iskati splošne zakonitosti človekovega vedenja, tako individualnega kot socialnega. Zavedati pa se moramo, da lahko ti zakoni obstajajo le na zelo visoki ravni abstrakcije in je zato njihov domet pri napovedovanju vedenja ljudi nujno omejen. Znotraj družboslovja lahko nomotetične ugotovitve predstavljajo le najsplošnejši okvir, ki nam sicer pomaga razumeti in medsebojno povezovati različna posamezna opažanja, a mora biti v vsakem poskusu konkretne aplikacije nujno dopolnjen s poznavanjem kulture in zgodovine določenega socialnega prostora ter seveda po potrebi tudi z razumevanjem osebnostnih značilnosti konkretnih socialnih akterjev. In seveda tudi obratno: posameznih ljudi ne moremo dobro razumeti, če njihovega vedenja ne znamo umestiti v širši kulturno-zgodovinski okvir ter ga razložiti

s splošnimi (socialno)psihološkimi zakonitostmi.

Ta prispevek sem začel z razmišljanjem o identiteti psihologije in o notranji epistemološki razcepljenosti našega znanstvenega področja. Upam, da je iz nadaljevanja dovolj razvidno, da za tako razcepljenost in posledično krizo epistemološke identitete psihologije ni nobene potrebe, če se le zavedamo, na kateri ravni abstrakcije preučujemo določen pojav ter kaj lahko na tej ravni dosežemo in česa ne. Če nam je to jasno, postanemo bolj odprti tudi do spoznanj, dobljenih na drugih ravneh, saj njihova vrednost na noben način ne zmanjšuje vrednosti naših lastnih spoznanj, ampak jo kvečjemu plemeniti.

Literatura

- Bečaj, J. (1997). *Temelji socialnega vplivanja [The foundations of social influence]*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za psihologijo.
- Bečaj, J. (2003). Konstrukcionizem in socialna psihologija [Constructionism and social psychology]. *Psihološka obzorja*, 12(3), 43-64.
- Burr, V. (1995). *An introduction to social constructionism*. London: Routledge.
- Dunham, P.J. (1988). *Research methods in psychology*. New York: Harper & Row.
- Gergen, K.J. (1973). Social psychology as history. *Journal of Personality and Social Psychology*, 26, 309-320.
- Gergen, K.J. (1989). Social psychology and the wrong revolution. *European Journal of Social Psychology*, 19, 463-484.
- Gergen, M. (1989). Induction and construction: Teetering between worlds. *European Journal of Social Psychology*, 19, 431-437.
- Frankl, V.E. (1994). *Volja do smisla [The will to meaning]*. Celje: Mohorjeva družba.
- Hogg, M. A. (1996). Social identity theory. V A.S.R. Manstead in M. Hewstone, *The Blackwell Encyclopedia of Social Psychology* (str. 555-560). Oxford: Blackwell publishers.
- Makkreel, R.A. (2000). Dilthey, Wilhelm (1833-1911). V *Concise Routledge Encyclopedia of Philosophy* (str. 211). London: Routledge.
- McCall, R.J. (1983). *Phenomenological psychology*. Madison: The University of Wisconsin Press.
- Musek, J. in Pečjak, V. (1997). *Psihologija [Psychology]*. Ljubljana: Educy.
- Nyborg, H. (1997). Psychology as science. V H. Nyborg (ur.), *The scientific study of human nature: Tribute to Hans J. Eysenck at eighty* (str. 563-589). Oxford: Elsevier.
- Stevens, R. (1998). Trimodal theory as a model for interrelating perspectives in psychology. V R. Sapsford, A. Still, D. Miell, R. Stevens in M. Wetherell (ur.), *Theory and social psychology* (str. 75-83). London: Sage.
- Tajfel, H. in Turner, J.C. (1986). The social identity theory of intergroup behavior. V S. Worchel in W.G. Austin (ur.), *Psychology of intergroup relations*. Chicago: Nelson-Hall.
- Turner, J.C. in Oakes, P.J. (1997). The socially structured mind. V C. McGarty in S.A. Haslam (ur.), *The message of social psychology* (str. 355-373). Cambridge: Blackwell.
- Varela, F. in Shear, J. (1999). *The view from within. First-person approaches to the study of consciousness*. Thorverton: Imprint Academic.

Prispelo/Received: 25.03.2003

Sprejeto/Accepted: 17.06.2003